galėjo būti sujaukti kasant vėlesnes duobes, rekonstruojant bažnyčią. Neaišku, kada ir kokių darbų metu pakenkta kultūriniam sluoksniui sovietmečiu. Šventoriaus V dalies tranšėjose net 1 m gylyje buvo rasta to laikotarpio odekolono buteliukų. Pirminis kapinių paviršius aptiktas tik vienoje vietoje (šurfas Nr. 9), tad apie viso šventoriaus (kartu ir kapinių) paviršiaus kitimą išvadų daryti negalime.

Kasant įvado tranšėją palei pagrindinį taką, kairėje jo pusėje, aptiktas ankstesnės bažnyčios šventoriaus (XVIII–XIX a.) tvoros pamato fragmentas.

Archeologinių radinių nedaug. Šurfe Nr. 4 rastas rožančiaus fragmentas (31 karoliukas). Karoliukai kauliniai, suverti ant varinės kilpuotos ir spirale susuktos vielos. Bendras ilgis 38 cm. Taip pat rastas olandiškos pypkės kandiklio fragmentas. Ant jo yra štampuotas įrašas lotyniškomis raidėmis „PRING“. Ten pat buvo ir stiklinis tamsios (juodos) masės, apvalus, daugiabriaunis karoliukas–kabutis.

Daiva LUCHTANIENĖ

The investigation of the churchyard of St. Philip & Jacob's church in 1998

In 1998, during the surveys in the churchyard of St. Philip & Jacob's church, 11 survey test excavations were done. During the investigation, a lot of single bones from destroyed burials were found. Poor archaeological finds are dating back to the 17th -19th centuries.

Roma SONGAILAITĖ

PAPILIO EVANGELIKŲ REFORMATŲ BAŽNYČIOS TYRINĖJIMAI 1999 M.

1999 m. liepos mėn. Papilio evangelikų reformatų bažnyčios teritorijoje (S 526; Biržų r.) prasidėjo bažnyčios vidaus ir išorės remonto darbai: pamatų sutvirtinimas, juos atkasant iki 0,7 m gylio, vidaus dažymas ir grindų plytelių klojimas. Užsakovas – Papilio evangelikų reformatų bažnyčios bendruomenė. Žvalgymo ir archeologinius tyrinėjimus vykdė BKMS. Ištirtas

apie 60 m² plotas.

Apie Papilio evangelikų reformatų bažnyčią istorinės medžiagos nėra surinkta. PRI archyve tokios medžiagos nėra, nes nei istorinių, nei architektūrinių tyrinėjimų niekas neužsakinėjo. Istorinės medžiagos teko ieškoti evangelikų reformatų kanonų ir memorialų knygose (dalis saugoma BKMS), taip pat pasinaudoti I. Lukšaitės ruošiamu publikuoti straipsniu „Papilio ir jo mokyklos XVI–XVIII a. istorijos metmenys".

Papilio evangelikų reformatų bažnyčios pradžia yra problematiška – nėra išlikę pirmųjų bažnyčios fundacijų dokumentų. Pirmosios bažnyčios ir Papilio pradžia siejama su kunigaikščiais Radvilomis. Manoma, kad Jurgis Radvila (apie 1480–1541) perėmė Papilio dvarą iš Astikų apie XVI a. 4 dešimtmetį. Netoli Papilio buvusį Ageniškio dvarą su jam priklausiusiu Šakinavos kaimu valdė bajorai Korkužai. Iš jų Jurgis Radvila įsigijo Ageniškio dvarą. Vėlesni Radvilos, anot I. Lukšaitės, keitė savo Pagervės, Latvelių palivarkus ir Latveliškių kaimą į Korkužams priklausiusį Šakinavos kaimą. Vietoj Šakinavos kaimo statėsi Papilio miestelis, o Šakinavos pavadinimas išnyko.

Manoma, kad apie 1548–1550 m., norėdamas įgyti Ponų tarybos pasitikėjimą, Mikalojus Radvila Rudasis Papilio dvare (miestelio dar nebuvo) įsteigė katalikų bažnyčią. 1553 m. M. Radvilai Juodajam, jo pusbroliui, pakabinus Liuterio portretą Lietuvos Brastos dvare, tapo aišku, kad abu Radvilos yra reformacijos šalininkai. Tikėtina, pasak I. Lukšaitės, kad ši dvaro bažnyčia tapo evangelikų reformatų. Miestelio evangelikų reformatų bažnyčia siejama su Kristupo Radvilos Perkūno vardu. Jis ragino steigti evangelikų reformatų bažnyčią su savomis lėšomis, duodant pastatus ir žemę dvasininkams, vargonininkams ir mokytojams išlaikyti. Pirmoji Papilio miestelio evangelikų reformatų bažnyčia galėjo būti pastatyta XVI a. pab. Ji jau nebebuvo iš senosios katalikų bažnyčios perdarytoji, o įsteigta iš naujo savomis valdomis ir lėšomis. Vėliau Liudvika Karolina Radvilaitė suteikė privilegijas – teisę „amžinai naudotis bažnyčiai ir jos institucijoms paskirtais sklypais ir žemėmis". Visu tuo ir kunigaikštystės, ir kitose Radvilų valdose buvusios evangelikų bažnyčios galėjo naudotis iki pat XIX a. 3 dešimtmečio. L. K. Radvilaitė iš savo Kėdainių dvaro kasmet skyrė 5 700 auksinų sumą visoms Biržų kunigaikštystės evangelikų bažnyčioms ir

Kėdainių stačiatikių bažnyčiai.

XVII a. pab. Papilio evangelikų reformatų bažnyčia, kaip rašoma inventoriuose, turėjo 2 laisvus nuo prievolių valakus žemės, 3 margus ir 10 rykščių pievos, sklypus bažnyčiai, mokyklai, špitolei. Dvaras įsipareigojo remontuoti pastatus bei tiekti statybines medžiagas ir kt. Kadangi Papilio evangelikų bendruomenė buvo lietuviška, tai ir kunigai privalėjo mokėti lietuvių kalbą.

Per Šiaurės karą nukentėjusią evangelikų reformatų bažnyčią vėl sukrėtė 1718–1764 m. vykusi byla su katalikais dėl bažnyčios pastato. Tai įvyko po 1719 m. Lietuvos vyriausiojo teismo tribunolo sprendimo, kad evangelikai reformatai turi atiduoti bažnyčią katalikams. Šiems nesutikus, prasidėjo religinis karas, kuriame žuvo abiejų tikybų žmonių. Nesvyžiaus Radviloms pardavus Papilio dvarą dvarininkui katalikui Koscialkovskiui, šis prisidėjo prie šio karo. 1766 m. Koscialkovskis su katalikų būriu įsiveržė į evangelikų reformatų bažnyčią ir ją apgriovė. Teismai tęsėsi. Katalikai, matydami, kad nelaimės, pasistatė naują bažnyčią, kuri 1777 m. buvo pašventinta. Iš Sinodo memorialų žinoma, kad 1782 m. buvo skirta pinigų evangelikų reformatų bažnyčios statybai. Pašventinta 1785 m. Bažnyčia išlikusi iki šių dienų. Ant jos kabanti architektūros paminklo lenta skelbia, kad tai 1578–1600 m. statyta bažnyčia. Kokiais šaltiniais remiantis nustatyti statybos metai, nepavyko sužinoti.

1999 m. archeologinių tyrinėjimų metu atkasinėjant bažnyčios pamatus, prie PV fasado, 0,4 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, rasti 2-iejų pamatų, mūrytų iš akmenų, fragmentai: pirmieji pamatai nuo bažnyčios ŠV kampo nutolę 3,8 m, kiti – 10,8 m atstumu į P pusę. Pirmųjų sienos – išorinės, pamato plotis 1,2 m, storis 0,7 m. Tarp akmenų mūro jungiamoji medžiaga – molis. Nuo bažnyčios fasado į PV pusę nutolę 5,1 m ir sudaro kampą su kita PV išorine siena, einančia į P, beveik lygiagrečiai dabartiniam bažnyčios PV fasadui. Šios sienos pamatų buvo atkastas tik 2 m ilgio fragmentas. Pamatų storis 0,7–0,8 m, iš lauko akmenų, jungtų moliu. Virš rastų pamatų buvo 0,3 m storio griuvenų sluoksnis: olandiškų čerpių ir plytų. Išlikusių plytų dydis 25×12,5×6,5, 30×14×6 cm. Nuo pamatų kampo 0,6 m atstumu į vidaus pusę atkastas grindų fragmentas, klotas iš plytų, kai kurios su braukomis. Grindys rastos 0,13 m nuo pamatų viršaus. Plytos klotos ilginėmis

Š–P kryptimi. Prie jų rasta langų stiklo patinuotų šukių.

Antroji siena, einanti nuo PV bažnyčios fasado į PV pusę, nuo ŠV bažnyčios kampo nutolusi 10,8 m atstumu. Jos plotis 0,8 m, storis 0,7 m. Pamatai akmenų mūro, jungta moliu, pasitaiko ir kalkių. Mūrą apardė apie 10–15 cm storio medžių šaknys. Antroji siena jungiasi su išorine PV siena, kuri tęsiasi toliau į P pusę. Kito pastato kampo šiemet neieškota.

Atkasinėjant dabartinės bažnyčios pamatus, rasta pusiau ar visiškai suardytų palaidojimų: rankų, kojų, kaukolių kaulų, stuburo slankstelių. Dauguma radinių yra atsitiktiniai: žalvarinė širdies formos sagtelė (3,5×2,5 cm), labai sunykęs Rygos šilingas (data neįskaitoma). Iš dviejų pusiau apardytų palaidojimų galima spręsti, kad jie galėjo būti laidoti ŠV kryptimi, karstų liekanų nerasta.

Išvados: 1999 m. archeologiniai tyrinėjimai Papilio evangelikų reformatų bažnyčios teritorijoje dėl paminklosauginininkų kaltės tapo privačiu archeologės reikalu. Negavus finansavimo, pagal galimybes buvo ištirta tik apie 60 m^2 bendro ploto. Dabartinės bažnyčios PV fasado pusėje rasta ankstesnės bažnyčios (XVII a.) pamatų fragmentų – išorinės Š ir V sienos ir ŠV jų kampas, taip pat vidinės sienos pamatai, t. y. 5,1×8 m dydžio buvusios bažnyčios fragmentas. Bažnyčioje esant pastoliams, padarytas tik 1 šurfas, įrodantis, kad rastoji išorinė Š siena tęsiasi po dabartine bažnyčia. Kai bus tvarkomos bažnyčios grindys, galima bus iškasti kelis šurfus. Dėl palaidojimų galima būtų daryti išvadą, kad tai senosios bažnyčios rūsių palaidojimai, suniokoti kasant dabartinės bažnyčios pamatus. Galutines išvadas bus galima padaryti, kai objektas bus ištirtas.

Roma SONGAILAITĖ

The investigation of Papilys reformed evangelical church in 1999

In 1999, in the territory of Papilys reformed evangelical church (Biržai district), BMES investigation the area of 60 m^2. In the southwestern part of the facade of the present church, the fragments of the foundations of the former church dating back to the 17th century were found. In the territory of the former church, some disturbed burials were found.

Eugenijus SVETIKAS

BERŽORO BAŽNYČIOS ŠVENTORIAUS TYRINĖJIMAI 1998 M.

1998 m. gegužės 13 d. komisija, susidedanti iš darbuotojų, atstovaujančių UAB „Lietuvos paminklai", UAB „Telšių meistras", Plungės r. savivaldybei ir KVAD Plungės r., apžiūrėjusi Beržoro bažnyčią (AtV–552), defektiniame akte konstatavo, kad būtina tvirtinti jos pamatus. Taip pat nurodė, kad pamatų sėdimo vietose, prižiūrint archeologui, reikalinga iškasti šurfus.

Medinė Beržoro bažnyčia (Plungės r.) pastatyta 1746 m. Pagal M. Valančių, ji stovėjo kapinėse. B. Kviklys, atrodo, remdamasis Ig. Končiumi, rašė: „Įdomūs kapai, dar įdomesnė bažnyčia; čia dar tebėra senoviškas šventorius – kapai įruošti aplink bažnyčią. Manytina, kad čia seniau buvo vien kapai – toje ežerų sąsmaukoje, su nuosava koplyčia, kuri vėliau virto į bažnyčią" (žr. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, V., 1991, t. 4, p. 320–321). Vadinasi, po bažnyčia ir aplink ją gali būti kapų, ankstesnių nei XVIII a. II pusės kapai, o tai gali būti vertinga archeologijai, tyrinėjant christianizacijos raidą Žemaičių vyskupijoje.

Beržoro bažnyčios šventoriuje, prie Š ir P navos bei absidos kampų, iškasti 5 šurfai. Juose aptikta sulaužytų kaulų. Akivaizdu, kad tai antrinis kaulų laidojimas prie bažnyčios sienos. Matyt, čia kaulai perkelti iš kitų šventoriaus vietų. Juos galėjo aptikti kasant duobes naujiems kapams. Deja, šurfų iki įžemio negalima buvo iškasti dėl pamatų griuvimo. Taigi, stiprinant pamatus, šių šurfų vietose reikėtų pratęsti tyrinėjimus ir iškasti iki įžemio.

Eugenijus SVETIKAS

The investigation of the churchyard of Beržoras church in 1998

In 1998, in the churchyard of Beržoras church , by the northern and southern naves and corners of absida, LIH did 5 test excavations. During them fragments of broken bones were found. It is evident that it is a secondary burial moved here from another place of the churchyard. They might have been found while digging pits for new graves.